

ΕΚΑΤΟΝΤΑΕΤΗΡΙΣ ΣΧΟΛΗΣ ΒΕΛΛΑΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ

6-9 Ὀκτωβρίου 2011

(6 καὶ 9 ὀκτωβ. ἱερά μονή Βελλᾶς
7 καὶ 8 ὀκτωβ. Ἰωάννινα
αἴθουσα ἀρχιεπισκόπου Σπυρίδωνος
Ζωσιμαία Παιδαγωγική Ἀκαδημία)

εἰσήγηση

ΓΡ. Θ. ΣΤΑΘΗΣ

ΟΜΟΤΙΜΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

“περιψαλτολογία”

σχέδιο

A' . εὐταξία “πάντα κατὰ τάξιν καὶ εὐσχημόνως γινέσθω”

§ Θέματα Τυπικοῦ

§ Θέματα Λειτουργικῆς καὶ Τελετουργικῆς

§ Θέματα Ἐορτολογίου (κύκλος κινητῶν καὶ ἀκινήτων)

B' . ὀρθοφωνία - εὐκρίνεια

§ Θέματα ἐκφωνητικῆς σημειογραφίας

§ Θέματα ἀπλῆς – ἐμμελοῦς ἀναγνώσεως· κανόνες τονισμού

§ ἀναγνώστες καὶ ἀποστολάριοι

Γ' . κατανοήση “ἄραγε γινώσκεις ἢ ἀναγινώσκεις;”

§ Θέματα γλώσσας καὶ ἐννοιῶν

§ Θέματα ἐρμηνείας κυριωτέρων θεολογικῶν ὄρων

§ ἐρμηνεία καὶ μετάφραση ὁλοκλήρων ὕμνων (καταβασίες, ἀπολυτίκια, κοντάκια, ἑωθινὰ καὶ ἄλλα δοξαστικά, κλπ.)

Δ' . ψαλτικὸ ρεπερτόριο

§ κατάλογος βασικῶν μουσικῶν ἐκδόσεων

§ κατάλογος ψαλτέων, κατὰ γένη καὶ εἶδη μελῶν

§ Θέματα κανονισμού τοῦ ρυθμοῦ

§ Θέματα ψαλτικῆς ἢ χρονικῆς ἀγωγῆς

Ε' . ἱστορικὴ γνώση

§ χρονοτοπογραφικὴ ἱστορία τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης

§ γένεση καὶ περίοδοι ἐξελίξεως τῆς σημειογραφίας

§ μελοποιία καὶ μορφολογία

ΣΤ' . νέος κανονισμὸς διδασκαλίας τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης.

γρῆσάτης – 22 Σεπτεμβρίου 2011, ἀπόγευμα

εἰσήγηση

ΓΡ. Θ. ΣΤΑΘΗ

ΟΜΟΤΙΜΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

“περιψαλτολογία”

Κύριε πρόεδρε τῆς συνεδρίας,
Σεβασμιώτατοι,
Σεβαστοὶ Γέροντες,
Ἀγαπητοὶ συνάδελφοι Καθηγητές,
Ἀγαπητοὶ σύεδροι,
Ἀγαπητοὶ μου φοιτητὲς καὶ φοιτήτριες,
Φιλόμουση ὁμήγυρη·

προοίμιο

Ἐντὶ γὰρ ἄλλο προοίμιο στὴν παροῦσα εἰσήγησή μου θέλω νὰ γυρίσω πίσω στ' ἀγλύκαντα ἐκεῖνα χρόνια τῆς νεότητός μου, καὶ συγκεκριμένα τὸ Φθινόπωρο τοῦ 1954, καὶ νὰ ὁμολογήσω ἓνα σημάδι ποὺ μοῦ ἔδειξε ὁ Θεός. Ἦμουν μαθητὴς στὴν Ε' τάξη τῆς ὀκτατάξιας Ζωσιμαίας Σχολῆς. Ἐκεῖνον τὸν χρόνο τότε πέτυχε σπὶς εἰσιτήριες ἐξετάσεις τῆς Ζωσιμαίας καὶ ὁ μετὰ ἀπὸ μένα ἀδελφός μου Σωτήρης. Ὁ πατέρας μου δυσκολευόταν νὰ φροντίζει δύο παιδιὰ στὰ Γιάννινα· ἔπρεπε νὰ σταματήσει ἐμένα ἀπ' τὸ γυμνάσιο,

–ἀρκετὰ ἦταν ἑτὰ γράμματα πού ἔμαθα δυὸ τάξεις– , γιὰ νὰ συνεχίσει γιὰ δυὸ τρεῖς τάξεις κι ὁ ἀδελφός μου Σωτήρης. Αὐτὲς ἦταν οἱ βλέψεις στὸν ὀρίζοντα τοῦ πατέρα μου, μὲ τὴν φτώχεια πού μᾶς ἔδερε. Ὡστόσο προβληματιζόταν μὲ τὶς καλές μου ἐπισδόσεις στὰ γράμματα, καὶ τοῦ κακοφαινόταν κίολας. Μιὰ ἐλπίδα ὑπῆρχε καὶ πιάστηκε ἀπ’ αὐτήν: νὰ ὑποβάλει αἴτηση ἐπιλογῆς μου – πρόσληψης στὸ Ἱεροδιδασκαλεῖο Βελλᾶς, πού γιὰ τελευταία χρονιά τότε, τὸ 1954-55, λειτουργοῦσε στὰ Γιάννινα στὸ κτήριο τοῦ Γεωργίου Σταύρου, στὸν Γυαλί Καφενέ. Κι εἶχε ἐξασφαλισμένη καὶ τὴν ἐξέλιξή μου –κατὰ τὴν ἐπιθυμία του– , καὶ τὴν χαίροταν· θὰ γινόμουν, θὰ μπορούσα νὰ γίνω, ἕνας παπαδάσκαλος! Τ’ ἀποτελέσματα τῶν ἐπιλεγέντων, θαρρῶ εἴκοσι μαθητῶν, βγήκαν κι ἡμουν δεύτερος στὴ σειρά τῶν μὴ ἐπιλεγέντων. Ὁ πατέρας μου, πού θεωροῦσε βέβαιη τὴν ἐπιλογή μου καὶ εἶχε ἀναπαυθῆ λίγο, πῆγε στὴν Μητρόπολη καὶ παραπονέθηκε ὅτι δὲν ἔλαβαν ὑπ’ ὄψη τοὺς καλοὺς βαθμούς μου, ἀλλὰ κυρίως τὴν φτώχεια μᾶς πολύτεκνης οἰκογένειας· τότε ἦταν ὀλοκληρωμένη ἡ γέννα τῶν ὀκτῶ ἀδελφῶν, μᾶς ἀδελφῆς πρῶτα κι ὕστερα ἑφτά ἀρσενικῶν παιδιῶν· –ἐγὼ εἶμαι τρίτος στὴν σειρά τῶν ἀδελφῶν– . Θὰ στενοχωρέθηκαν, ἴσως, οἱ ἄνθρωποι μπροστὰ σ’ αὐτὴν τὴν ἱστορία καὶ εἶπαν στὸν πατέρα μου, πῶς ἂν δὲν παρουσιαστοῦν νὰ ἐγγραφοῦν δυὸ μαθητὲς θὰ ἔχω σειρά νὰ ἐπιλεγῶ ἐγώ· ὑπεράριθμους δὲν μπορούσαν νὰ πάρουν. Κι ἀκόμα, τοῦ ἔδωσαν μιὰ γραπτὴ ἀδεία νὰ πηγαίνω τὸ μεσημέρι καὶ τὸ βράδι νὰ σιτίζομαι – νὰ τρώω– στὴ Βελλᾶ.

Ἔτσι, κάθε πρωὶ ἀπ’ τὴν Κιάφα ὅπου ἔμενα σ’ ἓνα δωμάτιο, τὸ ἓνα ἀπ’ τὰ δύο πού εἶχε καὶ τὸ νοίκιαζε μιὰ οἰκογένεια, δωμάτιο χωρὶς πάτωμα καὶ ταβάνι καὶ ἀσοβάντιστο, πήγαινα στὴν Ζωσιμαία, στὰ Ρουμάνικα, κι ἀπὸ κεῖ στὸν Γυαλί Καφενέ νὰ φάω καὶ νὰ πάρω φαγητὸ καὶ γιὰ τὸν ἀδελφό μου Σωτήρη σ’ ἓνα ἀλουμινένιο δοχεῖο, ἓνα καμπράτσι (πού κάποιες φορές τὸ κλωτσοῦσαν οἱ συμμαθητές μου νὰ παίξουν...), πού κουβαλοῦσα μαζί μου μὲ τὰ χῦμα βιβλία μου καὶ τετράδια παραμάσχαλα, –ἢ τσάντα ἦταν πολυτέλεια–, καὶ νὰ γυρίσω στὴν Κιάφα· τὸ ἴδιο καὶ τὸ βράδι, –ὅσες φορές πήγαινα, ἀν δὲν ἀπόμνησκε ἀπ’ τὸ μεσημεριανὸ φαγητὸ νὰ φᾶμε λίγο καὶ τὸ βράδι–, ἀπ’ τὴν Κιάφα στὸν Γυαλί Καφενέ καὶ πάλι πίσω, μὲ καλὸ καιρὸ ἢ μὲ βροχές καὶ χιόνια καὶ κρῦο. Ἀγλύκαντα χρόνια, πού λέω. Ἀλλά, δόξα τῷ Θεῷ, ἐκείνη ἡ εὐργεσία τῆς σίτισής μου στὴ Βελλᾶ, μὲ κράτησε στὰ Γιάννινα νὰ σπουδάσω ἐκεῖνον τὸν καθοριστικὸ χρόνο τῆς ζωῆς μου. Καί, πεισματωμένος, μπόρεσα νὰ ξεπεράσω καὶ τὰ θεόρατα ἐμπόδια τοῦ ἀμέσως ἐπομένου χρόνου· ἀλλὰ αὐτὰ δὲν ἱστοροῦνται τώρα ἐδῶ. Ὑστερα ὁ καλὸς Θεὸς μοῦ ἔδειξε ἄλλα σημάδια ν’ ἀκολουθήσω μονοπάτια καὶ δρόμους καὶ λεωφόρους, σὲ πανεπιστήμια τοῦ κόσμου καὶ μοναστήρια καὶ μνημειακὰ ἀρχιτεκτονήματα ναῶν κι ἁγίους τόπους, καὶ νὰ φτάσω νὰ ἴμαι αὐτὸς πού εἶμαι.

Καὶ ἰδού, καὶ τώρα μοῦ ἔγινε ἡ μεγάλη τιμὴ νὰ ἴσταμαι ἐνώπιόν σας καὶ νὰ σᾶς ἀπευθύνω τὴν μικρὴ αὐτὴ ὁμιλία μου. Σᾶς εὐχαριστῶ.

Ὁ ὅρος “περιφαλτολογία” εἶναι ἀσύχναστος κι ἴσως καὶ ἀθησαύριστος, δὲν τὸ ἔφαξα. Καὶ ὁ ἀπλὸς ὅρος “φαλτολογία” ἴσως ξενίζει. Καὶ βέβαια πρέπει νὰ ἀντιδιαστείλουμε τὸν ὅρο “περιφαλτολογία” ἀπ’ τὸν ἄλλον “παραφαλτολογία”. Γὰ λῶ αὐτὰ γιὰ νὰ ὑποπτεύσουμε λίγο, σὰν τί θὰ ἐννοοῦσαμε ὡς περιφαλτολογία. Παλαιότερα, κατὰ τὸν σχεδιασμὸ ἐνὸς πλήρους μεταπτυχιακοῦ προγράμματος σπουδῆς τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης, –στὴν Θεολογικὴ Σχολὴ “Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός” τῆς μονῆς Μπαλαμάντ στὴν Τρίπολι τοῦ Λιβάνου–, εἶχα χρησιμοποίησει προσδιοριστικὰ τὸν ὅρο, ὡς “περιφαλτολογικὰ θέματα”. Τὸν φέρνω πάλι μπροστά μου, σὰν νὰ θέλω νὰ σημειώσω τὰ “παραλειπόμενα” τῆς ἐκπονήσεως τοῦ πλήρους ἀναλυτικοῦ Προγράμματος σπουδῶν τοῦ Τμήματος Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς καὶ Ψαλτικῆς, ποὺ μοῦ ἀνέθεσε ἡ Προσωρινὴ Διοικοῦσα Ἐπιτροπὴ τῆς Ἀνωτάτης Ἐκκλησιαστικῆς Ἀκαδημίας Βελῶν, μὲ φιλόφρονα εἰσήγηση τοῦ φίλου ἀρχιμανδρίτου π. Δημητρίου Ἀργυροῦ – Προέδρου τῆς Διοικούσας Ἐπιτροπῆς.

Τί θὰ ἐννοοῦσαμε ὡς περιφαλτολογία; Ὅλα τ’ ἄλλα πέρα ἀπ’ τὴν σπουδὴ τῆς Ψαλτικῆς ὡς πράξης. Καὶ θέλω νὰ αἰτιολογήσω αὐτὴν τὴν διάσταση σπουδῶν, παράπλευρων σπουδῶν, γιὰ τὴν καλύτερη κατανόηση αὐτῆς τῆς πτυχῆς τοῦ πολιτισμοῦ μας, ποὺ εἶναι πατροπαράδοτο σέβας, τῆς Ψαλτικῆς τῆς λατρείας μας. Ἡ Ψαλτικὴ εἶναι μιὰ πολύπτυχη ἐκφραση στὸν χῶρο τῆς λατρείας. Στὴν Ψαλτικὴ

συνυπάρχουν και πολλές άλλες τέχνες και ἐπιστῆμες· δηλαδή, ἡ ποίηση, ὡς ὕμνογραφία, ἡ μετρικὴ καὶ μάλιστα ἡ ρυθμικὴ, ποὺ ὡς πνεῦμα φυσάει καὶ κινεῖ τὸ μέλος, ἡ ἀγιολογία καὶ ἡ ἐορτολογία, ἡ δογματικὴ καὶ ἡ συμβολικὴ – γενικὰ ἡ θεολογία, καὶ βέβαια ἡ ἱστορία καὶ ἡ μορφολογία. Δὲν εὐμοιροῦν ὅλοι οἱ ψάλτες μιᾶς τέτοιας πλατειᾶς μόρφωσης, καὶ μάλιστα πανεπιστημιακοῦ ἐπιπέδου, καὶ πιὸ στενά, Θεολογικῶν ἢ Φιλοσοφικῶν Σχολῶν. Τὸ φωνητικὸ τάλαντο δὲν φωλιάζει καὶ δὲν λαλεῖ μόνο στὸν λάρυγγα τῶν ἀνθρώπων τοῦ στενοῦ ἐκκλησιαστικοῦ περιβόλου, ἀλλὰ, δόξα τῷ Θεῷ, ἀποτελεῖ δῶρημα ἄνωθεν καταβαῖνον σὲ δίκαιους καὶ ἁμαρτωλούς, σὲ πλούσιους καὶ φτωχούς, ποὺ σπουδάζουν τὴν ποικίλη γνώση, ἢ δὲν σπουδάζουν καθόλου, ἀλλ' ἀγαποῦν τὰ θεῖα σκηνώματα καὶ ἀνυμνολογοῦν τὸν Θεὸ καὶ τοὺς ἁγίους του. Γιὰ ὅλους αὐτοὺς πρέπει νὰ μεριμνήσουμε οἱ ἐπιστήμονες μουσικολόγοι, καὶ οἱ φιλότιμοι ψάλτες, καὶ βέβαια ἡ κηρύττουσα ἐκκλησία· νὰ διδάξουμε περιφαιτολογικὰ θέματα. Κάποια ἀπ' αὐτὰ διδάσκονται, ἢ τουλάχιστον ἀναγράφονται στὰ προγράμματα σπουδῶν τῶν πολλῶν Σχολῶν Βυζαντινῆς Μουσικῆς τῶν Μητροπόλεων καὶ τῶν Ὡδείων ἢ καὶ ἄλλων Σωματείων καὶ Συλλόγων, ὡς 'δευτερεύοντα μαθήματα'. Μπορῶ ὅμως νὰ μαρτυρήσω ὅτι ἡ δόση τῆς διδασκαλίας καὶ ἡ μαθητεία εἶναι πλημμελής.

Τὸ πρᾶγμα σημαίνει, πέρα ἀπὸ ἄλλα, πὼς χρειάζονται νέα προγράμματα στὴν ψαλτικὴ ἐκπαίδευση. Καὶ ὁ σχεδιασμός, ἢ τουλάχιστον ἡ πρώτη ὀριοθέτηση αὐτῶν τῶν

παράπλευρων γνώσεων, ανοίγει μπροστά μας ένα μεγάλο, πολύ μεγάλο, θέμα, που όσοι είναι έξω απ' τὸν λειτουργικὸ χῶρο δὲν μποροῦν νὰ φανταστοῦν.

Αὐτὸ τὸ μεγάλο θέμα δὲν πρόκειται βέβαια ν' ἀναλύσει ἐδῶ τώρα ἡ παροῦσα βραχεῖα εἰσήγηση, που τὴν ἐκφώνησή της τὴν μετράει σταλαγματιὰ σταλαγματιὰ ἢ κλεψύδρα. Ἐπιθυμῶ, ὡστόσο, νὰ σᾶς παρουσιάσω τὰ ποικίλα θέματα καταταγμένα σὲ ὁμοιοειδεῖς ἐνότητες παραγράφων μὲ ὑποπαραγράφους. Κι ὕστερα μπορεῖ νὰ καταγίνω μὲ κάποια διασαφητικὰ σχόλια.

Α' . εὐταξία “πάντα κατὰ τάξιν καὶ εὐσημῶνως γινέσθω”

- § Θέματα Τυπικοῦ
- § Θέματα Λειτουργικῆς καὶ Τελετουργικῆς
- § Θέματα Ἐορτολογίου (κύκλος κινητῶν καὶ ἀκινήτων)

Β' . ὀρθοφωνία – εὐκρίνεια

- § Θέματα ἐκφωνητικῆς σημειογραφίας
- § Θέματα ἀπλῆς – ἐμμελοῦς ἀναγνώσεως· κανόνες τονισμοῦ
- § ‘ἀναγνώστες’ καὶ ‘ἀποστολάριοι’

Γ' . κατανόηση “ἄραγε γινώσκεις ἢ ἀναγινώσκεις;”

- § Θέματα γλώσσας καὶ ἐννοιῶν
- § Θέματα ἐρμηνείας κυριωτέρων θεολογικῶν ὄρων
- § ἐρμηνεία καὶ μετάφραση ὁλοκλήρων ὕμνων (καταβασίεις, ἀπολυτίκια, κοντάκια, ἐωθινὰ καὶ ἄλλα δοξαστικά, κλπ.)

Δ' . ψαλτικὸ ρεπερτόριο

- § κατάλογος βασικῶν μουσικῶν ἐκδόσεων

- § κατάλογος ψαλτέων, κατὰ γένη καὶ εἴδη μελῶν
- § θέματα κανονισμοῦ τοῦ ρυθμοῦ
- § θέματα ψαλτικῆς ἢ χρονικῆς ἀγωγῆς

Ε' . ἱστορικὴ γνώση

- § χρονοτοπογραφικὴ ἱστορία τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης
- § γένεση καὶ περίοδοι ἐξελίξεως τῆς σημειογραφίας
- § μελοποιία καὶ μορφολογία

ΣΤ' . νέος κανονισμὸς διδασκαλίας τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης.

Ἄς πάρουμε πάλι τὶς κύριες παραγράφους μὲ τὴν σειρά τους. Καὶ θὰ σύρω ἐδῶ κάποιες ἀδρές γραμμὲς ὡς περίγραμμα, πὺν μπορεῖ νὰ φανῆ χρήσιμο γιὰ εἰδικότερη πραγμάτευση ἀπ' τοὺς φερέλπιδες φοιτητὲς καὶ φοιτήτριες ἐδῶ τῆς Βελλᾶς. Τὸ πρόγραμμα σπουδῶν πὺν ἀκολουθοῦν μὲ τὴν φιλοτιμία τῶν καλῶν δασκάλων τους, τοὺς καθιστοῦν ἱκανοὺς νὰ καταγίνουν, μὲ τὴν περίσσεια τῶν γνώσεων πὺν ἀποκτοῦν, καὶ μὲ παράπλευρα θέματα “εἰς κοινὸν ὄφελος”.

Α' . εὐταξία “πάντα κατὰ τάξιν καὶ εὐσχημόνως γινέσθω”

- § θέματα Τυπικοῦ
- § θέματα Λειτουργικῆς καὶ Τελετουργικῆς
- § θέματα Ἑορτολογίου (κύκλος κινήτων καὶ ἀκινήτων)

Τὴν τάξιν κατὰ τὴν τέλεση τῶν παντοίων ἀκολουθιῶν καὶ μυστηρίων στοὺς ἱεροὺς ναοὺς τὴν ὀρίζει τὸ Τυπικό. Ἡ γνώση

τῆς Προθεωρίας τοῦ Τυπικοῦ, τοῦ ἰσχύοντος Τυπικοῦ τοῦ Γεωργίου Βιολάκη, Ἄρχοντος Πρωτοψάλτου τῆς Μεγάλῃς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, εἶναι ἓνας καλὸς ὁδηγὸς γιὰ τὸν κάθε ψάλτη, ποὺ ἔτσι μπορεῖ καὶ πρέπει νὰ μάθει νὰ διακρίνει τὶς λεπτομέρειες στὰ διάφορα κυκλοφοροῦντα Τυπικά.

Ἡ γνώση τῆς διαμόρφωσης τῶν διαφορῶν λειτουργικῶν τύπων, σὲ ἀνατολὴ καὶ δύση, στὴν ἀρχαία ἀδιαίρετη ἐκκλησία καὶ ἰδιαιτέρα στὴν καθ' ἡμᾶς ὀρθόδοξη ἀνατολή, εἶναι βασικὴ προϋπόθεση γιὰ τὴν κατανόηση τῆς κατασταλλαγμένης λατρείας, μέσα ἀπὸ μετασχηματισμοὺς καὶ ἀλληλοεπιδράσεις, ἀκόμα καὶ πιὸ πρόσφατες αὐθαίρετες ἢ τοπικὲς ἐπεμβάσεις καὶ κολοβώσεις, ὑπαγορευμένες καὶ ἀπ' τὴν ἀλλαγὴ τοῦ τρόπου ζωῆς τῶν ἀνθρώπων. Τὰ δύο Τυπικά, τὸ Κοσμικὸ ἢ Ἐνοριακὸ ἢ Ἀσματικὸ, καὶ τὸ Μοναχικὸ ἢ Μοναστικὸ ἢ Μοναστηριακὸ, ποὺ μέχρι τὸν 16^ο αἰῶνα συμπορεύονταν, συνέβαλαν στὴν διαμόρφωση, μὲ δημιουργικὴ μίξι σὲ ἀρκετὰ σημεῖα, ἐνὸς μεγάλου ψαλμικοῦ πλούτου. Καὶ καλὸ εἶναι νὰ διακρίνουμε ἀνάμεσα στὰ ἑφτά Μυστήρια, ποὺ ἔχουν πολλὲς εὐχὲς καὶ λίγη ψαλμώδηση, καὶ στὶς ἑφτά Ἀκολουθίες τοῦ νυχθημέρου ποὺ ἔχουν πολλὴ μουσικὴ μὲ ὅλη τὴν ποικιλία τῶν εἰδῶν τῆς μελοποιίας.

Αὐτὴ ἡ πολυεΐδεια τῆς ψαλμικῆς ἔχει ἀμεση σχέση μὲ τὶς ἀγόμενες ἑορτὲς κατὰ τοὺς δύο μεγάλους κύκλους· τῶν κινητῶν καὶ τῶν ἀκινήτων ἑορτῶν. Καὶ ὁ μὲν κύκλος τῶν κινητῶν ἑορτῶν, ὁ καὶ ἀρχαιότερος, ἔχει κέντρο τὴν ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ, μὲ προεόρτια καὶ μετέορτη περίοδο σαράντα ἡμερῶν, ὁ δὲ κύκλος τῶν ἀκινήτων ἑορτῶν ἔχει ἐπίκεντρο τὴν γέννηση

τοῦ Χριστοῦ, πάλι μὲ τεσσαρακονθήμερες περιόδους, προεόρτια καὶ μεθέορτη. Ἐδῶ καλὸ εἶναι νὰ γίνει λόγος γιὰ τὶς στάσεις καὶ τὶς τροπὲς τοῦ ἡλίου καὶ τὶς γιορτὲς ποὺ εἶναι ὀρισμένες σ' αὐτὲς τὶς ἡμερομηνίες. Δηλαδή, ἡ σύλληψη τοῦ Προδρόμου (23 Σεπτεμβρίου) καὶ ἕνα ἑξάμηνο ἀργότερα, “τῶ ἕκτω μηνί”, ὁ εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου καὶ ἡ σύλληψη τοῦ Χριστοῦ μὲ τὴν “δύναμη τοῦ ὑψίστου” ποὺ τὴν ἐπεσκίασε τότε. Εἶναι τὰ δυὸ ἡλιοστάσια, Φθινοπωρινὸ καὶ ἑαρινό. Τὸ γενέσιο τοῦ Προδρόμου (24 Ἰουνίου) καὶ ἡ γέννηση τοῦ Χριστοῦ (25 Δεκεμβρίου)· εἶναι τὰ δυὸ ἡλιοτρόπια. Σ' αὐτὲς τὶς ἐορτὲς βλέπουμε καὶ τὴν συνάφεια τῆς Παλαιᾶς μὲ τὴν Καινὴ Διαθήκη· στὸ πρόσωπο τοῦ Προδρόμου παίρνουν τέλος οἱ προφητεῖες. Ἡ πλήρωση τῶν προφητειῶν εἶναι ὁ Χριστός· καὶ ἴδου τὰ “πάντα καινὰ”. Καὶ ἡ καλὴ γνώση τῶν δεσποτικῶν καὶ θεομητορικῶν ἐορτῶν καὶ τῶν ἐορτῶν τῶν μεγάλων ἀγίων βοηθᾶει στὴν κατανόηση τῶν ψαλτικῶν κύκλων, μὲ τὶς Καταβασίεις ποὺ ψάλλονται προεόρτια καὶ μεθέορτα, μὲ τὸ ποιοὶ ἅγιοι εἶναι “δοξολογούμενοι” καὶ σὲ ποιόν ἤχο πρέπει νὰ ψάλλονται οἱ Δοξολογίες· καὶ τόσα ἄλλα.

Β'. ὀρθοφωνία - εὐκρίνεια

§ Θέματα ἐκφωνητικῆς σημειογραφίας
 § Θέματα ἀπλῆς – ἐμμελοῦς ἀναγνώσεως· κανόνες τονισμοῦ
 § ‘ἀναγνώστες’ καὶ ‘ἀποστολάριοι’

Πέρασε ἤδη πολὺς καιρὸς, ἴσως ἕνας αἰώνας, ποὺ ἐξέλιπε ὁ θεσμὸς τοῦ ἀναγνώστου, ὡς ὀφφίκιο ἀλλὰ καὶ ὡς

ουσία, στην λατρεία, παρ' όλο ότι συνεχίζει να εκδίδεται το σχετικό βοηθητικό βιβλίδιο το "έγχειρίδιο του αναγνώστου" και να ἀφορᾷ βέβαια στὸν ψάλτη· καὶ χρειάστηκε, πέρ' ἀπ' τὴν παρατήρηση, καὶ ἐμμονὴ νὰ ἀναγραφῆ στὴν τελευταία ἐκδοσὴ "έγχειρίδιο τοῦ ψάλτου καὶ ἀναγνώστου". Οἱ ψάλτες, στὴν καλύτερη περίπτωσι καὶ μὲ ἓνα διὸ βοηθοῦς, δὲν ψέλνουν μόνο ἀλλὰ καὶ ἀναγινώσκουν καὶ ἀπαγγέλλουν τὰ βιβλικὰ ἀναγνώσματα, ἐκτὸς τοῦ Εὐαγγελίου, δηλαδὴ πὶς περικοπῆς τοῦ Προφητολογίου καὶ τοῦ Πραξαποστόλου. Πόσοι ὁμῶς γνωρίζουν τὴν παράλληλη μὲ τὴν σημειογραφία τῶν ὕμνων ἐκφωνητικὴ σημειογραφία μιᾶς χιλιετίας, ἀπ' τὸν ε' μέχρι τὸν ιε' αἰῶνα; Ὅλα τὰ ἀναγνώσματα ποὺ εἶναι διατεταγμένα στὶς Ἀκολουθίες εἶναι παρασημασμένα μὲ τὰ ἐκφωνητικὰ σημάδια, ποὺ ὡς γραπτὴ παράδοσι ἐπέβαλαν ἓνα συγκεκριμένο τρόπο καὶ ὕφος ἀπαγγελίας.

Ἡ βυζαντινὴ παράδοσι στοὺς χοροὺς ψαλτῶν περιελάμβανε, ἐκτὸς τῶν κανοναρχῶν καὶ βαστακτῶν καὶ πριμικηρίων, καὶ τοὺς ἀναγνώστες καὶ ἀποστολάριους καὶ ἄρχοντες τῶν κοντακίων. Ἄν συγκαταριθμήσουμε ἐδῶ καὶ τοὺς "εὐαγγελιστῆς" διακόνους ἔχουμε μιὰ πληρέστερη εἰκόνα τῆς βυζαντινῆς λαμπρότητος κατὰ τὴν τέλεσι τῶν Ἀκολουθιῶν. Ὅλοι ὅσοι πρόκειται νὰ ἀναγνώσουν ἢ ἐκφωνήσουν κάποιον κείμενον χρειάζονται ἓνα εὐλογο χρονικὸ διάστημα, τουλάχιστον "τῆς προτεραίας" μέρας, νὰ μάθουν ν' ἀπαγγείλουν τὸ κείμενον. Κι ἐδῶ προβάλλει ἡ ἀνάγκη ἐκμάθησι τῆς ἐκκλησιαστικῆς γλώσσας, μὲ τοὺς τόνους καὶ τὰ πνεύματα, ποὺ εἶναι διαφορετικὴ ἀπ' τὴν σύγχρονη

ομιλούμενη ελληνική, και μάλιστα για όλη τη νεώτερη μονοτονική ή και άτονική γεννιά τῶν νεοελλήνων. Και χρειάζεται ἐκμάθηση τῶν κανόνων τονισμοῦ, με τοὺς κύριους και ἐγκλιτικούς τονισμούς, που εἶναι ἰσχυρότεροι ἀπ’ τοὺς κύριους, και αὐτοὶ τονίζονται και μουσικά κατὰ τὴν μελοποιία. Τὸ ὀρθὸ εἶναι “ἐλέησόν με ὁ Θεός” και ὄχι “ἐλέησον με ὁ Θεός” – “δώρησάι μοι τῷ σῶ δούλω” και ὄχι “δώρησαι μοί τῷ σῶ δούλω” που ἀκούστηκε πρὶν ἀπὸ λίγο ἐδῶ· και ὀρθὴ εἶναι ἡ παχειὰ ἐκφορὰ τοῦ κ (κάπα) τοῦ ἀρνητικοῦ οὐκ πρὸ φωνηεντικῆς ψιλούμενης συλλαβῆς τῆς ἐπόμενης λέξης με φωνὴ ε και ι· δηλαδὴ “οὐκ ἔσται τέλος”, και ὄχι “οὐκ ἔσται τέλος”. Πολλὰ μποροῦν νὰ διδαχθοῦν στὸν τομέα αὐτόν, που συμβάλλουν στὴν βελτίωση τῆς ὀρθοφωνίας και τῆς εὐκρίνειας, κατὰ τὴν δημόσια λατρεία.

Γ'. κατανόηση “ἀραγε γινώσκεις ἢ ἀναγινώσκεις;”

§ Θέματα γλώσσας και ἐνοιῶν

§ Θέματα ἐρμηνείας κυριωτέρων θεολογικῶν ὄρων

§ ἐρμηνεία και μετάφραση ὀλοκλήρων ὕμνων (καταβασίες, ἀπολυτικά, κοντάκια, ἐωθινὰ και ἄλλα δοξαστικά, κλπ.)

Μιὰ καλὴ γνώση τῶν παραγράφων τῆς προηγούμενης ἐνότητας ὀδηγοῦν ἐπαγωγικὰ στα θέματα αὐτῆς ἐδῶ τῆς ἐνότητας. Ἡ κατανόηση τῆς ἐκκλησιαστικῆς γλώσσας δὲν εἶναι τόσο θέμα γλωσσικό, που μπορεῖ νὰ θεραπευθῆ με κάποιου εἶδους μετάφραση· εἶναι πολὺ πιὸ σύνθετη ὑπόθεση. Ὁ λόγος στὴ λατρεία εἶναι ‘συνομοούσιος’ με τὸ μέλος, και αὐτὸ τὸ ‘συναμφότερο’, λόγος και μέλος, ἀποτελεῖ σχεδὸν τὴν σύνολη ἐκφραση τῆς ὀρθοδοξίας, και ὡς ἐκφραση κατ’ ἀξίαν

ὑμνήσεως τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἁγίων εἶναι ἓνα γλωσσικὸ μὶκρὸν ἄρθρον ἐνὸς ὑψηλοτέρου ἀναβαθμοῦ ἀπ’ τὴν πεζότητα τῆς καθημερινότητος. Μὲ τέτοιες προϋποθέσεις πρέπει νὰ προσεγγισθῇ τὸ θέμα κατανόησης τῆς γλώσσας καὶ κυρίως τῶν ἐννοιῶν καὶ τῶν θεολογικῶν ὄρων ποὺ ἀπαντοῦν στοὺς ὕμνους. Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ἔχει τὸ μέγα προνόμιο νὰ ἔχει ψαλτὴ ὅλη τὴν δογματικὴν θεολογία. Καὶ βέβαια στοὺς παντοῖους ὕμνους, τὰ Ἰδιόμελα καὶ τοὺς Κανόνες, συχνὰ περνᾶνε καὶ πολλὰ συναξαριακὰ στοιχεῖα καὶ θαυμαστά πράγματα καὶ πληροφορίες, καθὼς καὶ ἱστορικὰ γεγονότα. Ὅλα αὐτὰ ἀν’ ὁδοῦν μὲ καλὸ, ἐννοῶ εὐτακτο, τρόπο εἶναι βέβαιο ὅτι θὰ εὐκολύνουν στὴν συνειδητοποίηση τοῦ πλούτου καὶ τοῦ κάλλους τῆς λατρείας, τὰ ὁποῖα πρέπει ὁ ψάλτης νὰ ἐκφράζει ὅσο τὸ δυνατόν καλύτερα.

Ἡ ἐρμηνεία καὶ μετάφραση ὁλοκλήρων ὕμνων, –γιὰ παράδειγμα τῶν Καταβασιῶν ποὺ ἀκούγονται συχνά, τῶν Ἀπολυτικίων, τῶν Κοντακίων, τῶν Ἑωθινῶν καὶ ἄλλων Δοξαστικῶν, καὶ ἄλλων ἀκόμα–, εἶναι ἴσως ἓνα καλόδεχτο ζητούμενο ἀπ’ τὸ χριστεπώνυμο πλήρωμα.

Δ'. Ψαλτικὸ ρεπερτόριο

- § κατάλογος βασικῶν μουσικῶν ἐκδόσεων
- § κατάλογος ψαλτέων, κατὰ γένη καὶ εἶδη μελῶν
- § θέματα κανονισμοῦ τοῦ ρυθμοῦ
- § θέματα ψαλτικῆς ἢ χρονικῆς ἀγωγῆς

Τὸ ψαλτικὸ ρεπερτόριο ἀποτελεῖ, οὐσιαστικά, πρακτικὴ ἀνάγκη. Ἡ κατάρτιση ἐνὸς καταλόγου τῶν βασικῶν μουσικῶν ἐκδόσεων, καὶ μάλιστα τῶν βιβλίων ἐκείνων ποὺ εἶναι προσιτὰ

σήμερα, είναι ένα καλό βοήθημα για όλους τους ψάλτες. Και μπορεί αυτό το βοήθημα να είναι αρτυμένο και με βασικές γνώσεις για την χάραξη των σημαδιών ως τυπογραφικών στοιχείων και την μεγάλη και ποικίλη παραγωγή των έντύπων μουσικών βιβλίων απ' το 1820 και δώθε. Κι ίσως και μια συνοπτική αναδρομή για την χειρόγραφη παράδοση στην έξηγητική σημειογραφία του 1814-15 και μετά των μελοποιημάτων των βυζαντινών και μεταβυζαντινών μελοποιών θα είναι ευεργεσία για τους ψάλτες που δεν έχουν πλατύτερη γνώση αυτών των πραγμάτων.

Κι ένας κατάλογος, όπωςσδήποτε ένδεικτικός, των βασικών ψαλτέων μελοποιημάτων, κατά γένη και είδη μελών, με παραπομπές στα έντυπα βιβλία για εύκολο εύρετηριασμό τους, είναι εύκαιρος και καλοδεχούμενος. Και δεν θα λείπουν βέβαια απ' αυτόν τον κατάλογο τα όσα η μακροχρόνια παράδοση καδιέρωσε και σχεδόν αγίασε να μένουν παραμόνιμα και να ψάλλονται. Έτσι παραδίδεται: “μαθήματα παλαιά τε και νέα”, ή “ποιήματα παλαιών τε και νέων διδασκάλων”.

Κοντά σ' αυτήν την ένασχόληση έρχεται και ο κανονισμός της σήμανσης των ρυθμικών ποδών και των ρυθμών γενικά. Ο ρυθμός είναι το πλέον παραμελημένο θέμα της Ψαλτικής. Έπειδή δεν υπάρχει σαφής διδασκαλία περι του “τί έστι χειρονομία”, μέσα στην οποία συνυπονοούνται όλα τα σχετικά για τους ρυθμούς, κι επειδή ούτε στα χειρόγραφα, –δεν θα μπορούσε άλλωστε–, ούτε στα έντυπα βιβλία είναι σημειωμένοι οι ρυθμικοί πόδες, παρά τις πρώτες

προσπάθειες με δειλά δείγματα τῶν ἐξηγητῶν διδασκάλων, τὰ μουσικά μας κείμενα χωλαίνουν σοβαρά. Ἀπ' τὴν ... ἀγία τριάδα τοῦ μέλους, ὅπως τὴν ὀρίζει ὁ προπάππος μας Πλάτων “τὸ μέλος ἐκ τριῶν συγκείμενον, λόγου τε καὶ ἁρμονίας καὶ ρυθμοῦ” [Πολιτεία 398d], ὁ ὅρος ἁρμονία ἐδῶ μὲ τὴν ἐννοια τῆς μουσικῆς, λείπει τὸ ἓνα, ὁ ρυθμός, ποῦ εἶναι τὸ “ἄρρεν μέρος” στὴ μουσικὴ – καὶ “θῆλυ” εἶναι τὸ μέλος– , ὅπως λέει ὁ Ἀριστείδης Κοϊντιλιανός [β'-γ' μ. Χ. αἰ.]. Καὶ ὡς ἄρρεν “ὁ ρυθμὸς πλάττει τε τὸ μέλος καὶ κινεῖ τεταγμένως”, δηλαδὴ πλάθει καὶ κινεῖ μὲ ρυθμικὴ τάξη τὴν μελικὴ ἔκφραση. Τὸ θέμα εἶναι μέγα καὶ σοβαρό. Κάποια εἰσαγωγὴ σ' αὐτὸ τὴν δικαιοῦται καὶ ὁ μέσος ψάλτης, γιὰ νὰ ψάλει εὐρυθμα. Τὸ κανοναρχεῖ ἀπ' τὴν ἔρημο ὁ ἀββαῖς Νεῖλος· “ψάλλε συνετῶς καὶ εὐρύθμως καὶ ἔση ὡς νεοσσὸς ἀετοῦ ἐν ὕψει αἰρόμενος”.

{Γιὰ τὴν σπουδαιότητα τοῦ θέματος γενικὰ τοῦ Ρυθμοῦ καὶ τῆς Χειρονομίας σχεδίασα καὶ πραγματοποιήθηκε, ὀργανωμένο ἀπ' τὸ Ἴδρυμα Βυζαντινῆς Μουσικολογίας τῆς Ἱεραῖς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, τὸ Δ' διεθνὲς συνέδριο, μουσικολογικὸ καὶ ψαλτικὸ, “Θεωρία καὶ Πράξις τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης. Τὰ Γένη τῆς Ρυθμοποιίας” (Ἀθήνα, 8-11 Δεκεμβρίου 2009). Τὰ Πρακτικὰ αὐτοῦ τοῦ συνεδρίου εἶναι ὑπὸ ἐκδόση. Ἐκεῖ δημοσιεύεται καὶ ἡ γενικὴ εἰσαγωγὴ μου, κύρια καὶ καίρια ἐναρκτήρια ὁμιλία τοῦ συνεδρίου, πιτλοφορούμενη “Ρυθμοποιία ἢ Ρυθμητικὴ ἢ Ρυθμικὴ Τέχνη (Τὰ Γένη καὶ τὰ Εἶδη καὶ ἡ Χειρονομία”)}.

Συναφὲς θέμα μὲ τὸν ρυθμὸ εἶναι καὶ τὸ θέμα τῆς ψαλτικῆς ἀγωγῆς ἢ τῆς χρονικῆς ἀγωγῆς. Πῶς ψάλλονται τὰ διάφορα εἶδη τῆς μελοποιίας· δηλαδὴ πόσο ἀργὰ ἢ πόσο γοργά, ὅσον ἀφορᾷ στὴν χρονικὴ ἀγωγή, κι ὄχι στὴν μελικὴ

μεταχείριση. Ὑπάρχει ἓνα μέτρο ποὺ ἂν δὲν τηρηθῆ κάποια μέλη χάνουν τὴν ἐκφρασή τους. Ὑπάρχουν σὲ κάποιες ἐκδόσεις κάποιοι πίνακες μὲ χρονικὲς ἀγωγές. Χρειάζεται εἰδικότερη σπουδὴ τοῦ πράγματος.

Ε'. ἱστορικὴ γνώση

§ χρονοτοπογραφικὴ ἱστορία τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης
 § γένεση καὶ περίοδοι ἐξελίξεως τῆς σημειογραφίας
 § μελοποιία καὶ μορφολογία

Μεγάλο ὅπωςδήποτε ἐνδιαφέρον ἔχει μιὰ ἐπιτομὴ τῆς ἱστορίας τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης, καὶ μάλιστα ὡς “χρονοτοπογραφικὴ ἱστορία”. Εἶναι, θαρρῶ, ἐνδιαφέρον καὶ χρήσιμο νὰ γνωρίζουμε οἱ ἡπειρώτες καὶ πιὸ στενὰ οἱ Γιαννιώτες, ποιοὶ ὑπῆρξαν, παλαιότερα –ὅσο πίσω γίνεται– καὶ στὴ νεώτερη ἐποχὴ –μέχρι τὶς μέρες μας, Γιαννιώτες μελοποιοὶ καὶ κωδικογράφοι καὶ μοναχοὶ καὶ ἱερομόναχοι καὶ ἡγούμενοι καὶ ἱεράρχες ἀκόμα, ποὺ φρόντισαν καὶ παράγγειλαν τὴν συγγραφὴ κάποιου κώδικα, “εἰς πλείονα στολισμὸν τῶν τοῦ Θεοῦ ἁγίων ἐκκλησιῶν”, ὅπως διαβάζουμε σὲ κάποιες “αἰτήσεις” ἢ “ἐντολές”, δηλαδὴ παραγγελίες μουσικῶν κωδίκων.

Τὸ θέμα τῆς σημειογραφίας, πάλι, εἶναι ἓνα βασικὸ κεφάλαιο τοῦ πολιτισμοῦ μας. Ἡ σημειογραφία εἶναι ἀπότοκη τοῦ ἐλληνικοῦ ἀλφαβήτου, στὰ μέσα τοῦ 1' αἰῶνος. “Τὰ σημάδια ἢ σημαδόφωνα, ὡς ἡ τέλεια μουσικὴ ἀνάπτυξη

τῶν τόνων καὶ πνευμάτων τῆς ἐλληνικῆς γραφῆς, παρασημαίνουν καὶ πῖς πῖο λεπτὲς καὶ μυχιώτατες ἐκφράσεις τοῦ λόγου, τὸ ‘πάθος’ τοῦ λόγου, ὅταν αὐτὸς συνεκφέρεται μὲ μέλος. Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸν τὸ ποιητικὸ κείμενο κάτω ἀπ’ τὰ σημάδια τῆς σημειογραφίας εἶναι ἄτονο. Ἡ, γιὰ νὰ τὸ πῶ ἀλλοιωῶς, ἡ διπλῆ παράλληλη γραφικὴ παράσταση τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων τοῦ λόγου καὶ τῶν ἐλληνικῶν σημασιῶν τοῦ μέλους, εἶναι τὸ τελειότερο μελικὸ ἀλφάβητο τῆς οἰκουμένης, ποὺ ὁ Θεὸς εὐδόκησε νὰ ἐπινοηθῇ καὶ ἀναπτυχθῇ ἀπ’ τὸ ἐλληνικὸ πνεῦμα”. [Ἦχος ἑορταζόντων, ...]

“Ἡ φροντίδα γιὰ θεοσέβεια, ἡ εὐπρέπεια καὶ ἡ ἐτοιμασία τῶν ἐλλήνων καὶ ἐλληνοφώνων –βυζαντινῶν καὶ μεταβυζαντινῶν– καὶ παντοιογλώσσων ἄλλων ὀρθοδόξων χριστιανῶν νὰ μιλήσουν στό Θεό καὶ στοὺς ἁγίους τοῦ δημιούργησαν ἕναν ἀπ’ τοὺς μεγαλύτερους μουσικούς πολιτισμούς τῆς οἰκουμένης, τὸν βυζαντινὸ καὶ μεταβυζαντινὸ, ποὺ εἶναι καὶ ὁ μακροβιότερος ἀνάμεσα στοὺς γνωστούς μουσικούς πολιτισμούς, ὅσον ἀφορᾷ στὴν ὁμοιογενῆ γραπτὴ παράδοσή του”. [Ἦχος ἑορταζόντων, ...]

Ἡ σημειογραφία πέρασε διάφορα στάδια· καὶ γνωρίζουμε τέσσερις περιόδους ἐξελιξέως της. Ἡ τελευταία περίοδος ἀρχίζει μὲ τὴν ἐπινοήση καὶ καθιέρωση τῆς ἀναλυτικῆς σημειογραφίας κατὰ τὸ 1814-15 καὶ τὴν ἐξήγηση σ’ αὐτὴν σχεδὸν ὅλων, καὶ πάντως τῶν κυριωτέρων, μελοποιημάτων τῶν βυζαντινῶν καὶ μεταβυζαντινῶν αἰώνων. Ἡ Βυζαντινὴ Μουσικὴ εἶναι αὐτοκρατορικὴ μουσικὴ, δηλαδὴ εἶναι ὁ αὐτόνομος μουσικὸς πολιτισμὸς μιᾶς αὐτοκρατορίας, καὶ εἶναι ὁ ἀκραιφνὴς ἐλληνικὸς μουσικὸς πολιτισμὸς μὲ αὐτοτελὲς σύστημα σημειογραφίας, ποὺ εἶναι καὶ τὸ

μακροβιώτερο ανάμεσα στους γραπτούς μουσικούς πολιτισμούς τῆς οἰκουμένης, ὅσον ἀφορᾷ στήν συνεχή καὶ ἀδιάκοπη παράδοσή του. Ἡ ὀρθόδοξη ἑλληνικὴ ἀνατολὴ μὲ τὴν δική της μουσικὴ ἔκφραση καὶ τὰ δικά της λαλήματα καὶ ἀκούσματα μπόρεσε καὶ κράτησε ἔξω, ὡς “ἔξωτερικὴ” μουσικὴ, τὴν μουσικὴ τῶν ἀλλοφύλλων καὶ ἀλλοθρήσκων λαῶν ποὺ ἀποτελοῦσαν τὸν γεωγραφικὸ της περίγυρο. Καὶ βέβαια δὲν γνώριζε τίποτε γιὰ τὸν ἐξελισσόμενο δυτικὸ μουσικὸ πολιτισμὸ. Γνωρίζετε, ἀλήθεια, πότε πρωτοάκουσαν οἱ Ἕλληνες πιάνο; τὴν ἐποχὴ τοῦ Ὁθωνα καὶ μετὰ. Ἡ Ψαλτικὴ τῆς λατρείας μας, ἡ δική μας Ἑλληνικὴ Μουσικὴ, δὲν γεννήθηκε, ὅπως λανθασμένα ἐπικρατεῖ αὐτὴ ἡ ἀποψη ἀπὸ ἀγνωσία σχεδὸν σὲ ὅλους τοὺς ψάλτες, δὲν γεννήθηκε τὸ 1814 μὲ τὴ Νέα Μεθοδὸ ἀναλυτικῆς σημειογραφίας καὶ μὲ τὴν ἐκδόση τῶν τυπωμένων μουσικῶν βιβλίων ἀπ’ τὸ 1820 καὶ ὄχι. Καιρὸς νὰ τὸ διδάξουμε καὶ τὸ μάθουμε ὅλοι μας.

Παράλληλα μὲ τὴν σημειογραφία πρέπει νὰ διδάξουμε εὐρύτερα καὶ κάποια βασικὰ θέματα ποὺ ἐμπίπτουν στὸν κλάδο τῆς συστηματικῆς μουσικολογίας· δηλαδὴ μελοποιία καὶ μορφολογία. Ἐδῶ πρόκειται, ὅπως καταλαβαίνετε, γιὰ θέματα μελικῆς ἔκφρασης, ποὺ οἱ εἰκαστικοὶ τὰ λένε θέματα αἰσθητικῆς. Μὲ τὴν ἔκφραση ἢ μὲ τὴν αἰσθητικὴ ἀπολαμβάνουμε τὸ κάλλος τῆς τέχνης καὶ ἀνυψωνόμαστε λίγο πιὸ πάνω νὰ εἴμαστε πιὸ κοντὰ στὴν θεὰ τοῦ ὑπερτάτου κάλλους, ποὺ μὲ τὴν τέχνη μας θέλουμε νὰ δοξάσουμε καὶ ὑμνήσουμε, ὅσο “ἐργῶδες” – δύσκολο κι ἂν εἶναι νὰ ὑφαίνουμε ὕμνους “συντόνως τεθηγμένους”.

ΣΤ'. νέος κανονισμός διδασκαλίας τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης

Ἡ ἐκπόνηση ἐνὸς νέου Κανονισμοῦ διδασκαλίας τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης εἶναι πλέον ἐπιτακτικὴ ἀνάγκη. Ἡ ἴδρυση Τμημάτων Μουσικῶν Σπουδῶν στὰ Πανεπιστήμιά μας καὶ πρὸς Ἀνώτατες Ἐκκλησιαστικὰς Ἀκαδημίας, μὲ πλήρη ἀνάπτυξη τῶν Τομέων Βυζαντινῆς Μουσικολογίας καὶ Ψαλτικῆς Τέχνης, ὁ “τετραδεκαπύρσευτος χορὸς” τῆς νέας γενιᾶς τῶν διδασκτῶν βυζαντινομουσικολόγων μὲ τὴν ἀγλαοκαρπία τῶν ἐρευνῶν τους, δηλαδὴ πρὸς διδακτορικὰς διατριβὰς τους καὶ τὰ ἄλλα μελετήματά τους, ἢ ἐκδοσὴ μουσικῶν βιβλίων καὶ σημαντικῶν ἠχογραφημάτων ἀπὸ καταξιωμένους Χοροὺς Ψαλτῶν, καταρδεύουν μὲ πλησμονὴ γνώσεων τὴν ἐποχὴν μας γιὰ τὴν ψαλτικὴν τῆς λατρείας μας, καὶ ὡς ἐπιστήμη καὶ θεωρία -μουσικολογία- καὶ ὡς τέχνη καθ’ αὐτήν, ὡς πράξις καὶ ἄκουσμα καὶ περιήχημα. Ἀπόρροια φυσικὴ αὐτῆς τῆς πραγματικότητος, τῆς ἀνάπτυξης δηλαδὴ τῶν μουσικολογικῶν σπουδῶν σὲ ἀνώτατο ἐπίπεδο, καὶ συναφῶς ὅλων ὅσα ἀνέφερα ὡς “περιψαλτολογικὰ θέματα” γιὰ ὑποβοήθησι καὶ τῶν ἀμοίρων πανεπιστημιακῆς μόρφωσης, εἶναι ἡ σπουδὴ -διδασκαλία καὶ ἐκμάθησι- τῆς Ψαλτικῆς σὲ ἕνα ἄλλο ψηλότερο ἐπίπεδο. Αὐτὸ τὸ θέμα ὅμως δὲν εἶναι περιψαλτολογικόν. Εἶναι καίριο θέμα σπουδῆς τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης. Καὶ εἶναι μέλημα “ἡμέρας καὶ νυκτὸς” τῆς ταπεινότητός μου αὐτὸν τὸν τελευταῖον καιρόν.